

ОРГАНІЗАЦІЯ САМОСТІЙНОЇ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ ЯК ОСНОВА ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

Статтю присвячено проблемі організації самостійної навчально-пізнавальної діяльності студентів. Виокремлено сутність та особливості самостійної навчально-пізнавальної діяльності студентів. Обґрунтовано внутрішні та зовнішні умови ефективно організації самостійної роботи як важливої складової підготовки майбутніх фахівців у ВНЗ.

Ключові слова: самостійна навчально-пізнавальна діяльність; організація самостійної роботи; підготовка фахівців у ВНЗ; особистісний, діяльнісний, компетентнісний підходи до організації самостійної роботи; інформаційно-комунікативні технології.

Бурхливий розвиток науки, техніки і технологій, швидке зростання обсягу нової інформації, поява новітніх систем та засобів її отримання, обробки й збереження, підвищення суспільних вимог до підготовки фахівців, які повинні мати не лише широку теоретичну і практичну підготовку, а й уміють самостійно обирати шляхи і засоби у вирішенні поставлених завдань, зумовлює суттєві зміни в освітній діяльності. Відтак, у навчальному процесі вищої школи має передбачатися багатоаспектна самостійна навчально-пізнавальна діяльність студентів. Оскільки саме вона формує потребу самостійно поновлювати свої знання, забезпечує високий рівень загальнокультурної та спеціальної підготовки випускників, зумовлює готовність майбутніх фахівців до професійного, компетентного входження в ринок праці з міцно сформованими потребами у постійній професійній самоосвіті та саморозвитку.

Проблемам організації та здійснення самостійної роботи учнів і студентів присвячено чимало досліджень (О. Абдулліна, С. Архангельський, В. Бондаревський, В. Буряк, З. Вологодська, М. Гарунов, В. Граф, Н. Єрастов, У. Жарова, І. Ільясов, С. Кравченко, Р. Лозовська, В. Ляудис, М. Махмутов, О. Нільсон, Г. Новоселова, Р. Семенова, У. Сосновська, І. Унт, В. Чигринов та ін.).

Для нашого дослідження особливе значення мають наукові доробки Л. Аристової, Є. Голанта, М. Данилова, Б. Єсипова, В. Козакова, І. Лернера, П. Підласистого, М. Скаткіна, А. Усової, Т. Шамової, в яких проблема організації самостійної роботи студентів вивчена на методологічному й теоретичному рівнях.

Незважаючи на значну кількість праць щодо самостійної роботи учнів і студентів, високий ступінь розробленості зазначеного питання, залишається недостатньо дослідженими проблеми зміни сутності, змісту, ролі та місця самостійної навчально-пізнавальної діяльності студентів у навчальному процесі вищої школи на сучасному етапі її розвитку.

З огляду на вищезазначене, **мета статті** полягає в обґрунтуванні особливостей та умов організації самостійної навчально-пізнавальної діяльності студентів у сучасній вищій школі.

Світові тенденції глобалізації, інформатизації, інтеграції, гуманізації та соціально-економічні перетворення, що відбуваються в Україні, визначили нові напрями розвитку освітньої галузі. Пріоритетом модернізації освіти в Україні

визначено створення якісно нової школи – школи життєтворчості й самореалізації особистості, в якій утверджуються потреби навчатися впродовж життя.

Навчання студентів у ВНЗ розглядається як одна з детермінант розвитку особистості, що приведе оновлене суспільство до зростання рівня науки, культури і прогресу в цілому. Відтак, усвідомлення цього процесу потребує від викладачів вищої школи якісної підготовки майбутнього спеціаліста, що залежить, певною мірою, від ефективної організації самостійної навчальної діяльності студентів. Це зумовлюється передусім її провідним впливом на розвиток пізнавальної активності, механізмів самовдосконалення, особистісного розвитку, виховання відповідальності; формування професійно необхідних якостей; можливостями безпосереднього поєднання теоретичних завдань із власне практичною діяльністю.

Аналіз літератури з проблеми дослідження дає змогу стверджувати, що у наукових доробках використовуються як поняття “самостійна робота”, так і поняття “самостійна навчально-пізнавальна діяльність”. Ми погоджуємося з думкою М. Бородуліної, яка зазначає, що розуміння слова “робота” не як результату певної діяльності, а як процесу отримання певного результату, характеризує самостійну роботу в загальноприйнятому розумінні як самостійну навчальну діяльність. Об’єктом цієї діяльності є навчальні завдання. Однак це не означає, що “діяльність” і “робота” взаємозамінні. Поняття “діяльність” ширше і містить у собі поняття “робота” як інтегровану частину цілого, як конкретний вид діяльності [2, с. 3–9].

Самостійна навчально-пізнавальна діяльність передбачає наявність:

- мети, що стимулює до цілеспрямованої, змістовної навчально-пізнавальної діяльності;
- інтересів, мотивів і мотивації до навчально-пізнавальної та майбутньої професійної діяльності;
- активності у навчально-пізнавальній діяльності, зосередженості до опанування основ майбутнього фаху;
- соціально-психологічної готовності до навчально-пізнавальної діяльності.

Отже, у понятті “самостійна навчально-пізнавальна діяльність” закладено не лише зовнішні ознаки, а й внутрішні чинники діяльності студента: не лише засвоєння знань, умінь, навичок, а й обов’язкове їх перетворення та творче усвідомлене використання.

Значення самостійної навчально-пізнавальної діяльності полягає в тому, що вона:

- уможливорює здобуття значно більше знань, ніж у період аудиторної роботи;
- передбачає різноманітність форм діяльності, каналів інформації, що зумовлює високий рівень засвоєння навчального матеріалу;
- створює умови для переконань, мотивує до самоосвіти;
- формує стійкі самоосвітні навички.

Проблемі обґрунтування умов самостійної навчально-пізнавальної діяльності студентів присвячено певну кількість досліджень (С. Кустовський, В. Мороз, М. Смирнова, М. Солдатенко, А. Цюприн та ін.).

Аналіз наукових праць дає змогу стверджувати, що умови самостійної навчально-пізнавальної діяльності можна поділити на дві групи: внутрішні та зовнішні. До внутрішніх варто зарахувати: позитивну мотивацію студентів до навчання, стимулювання професійного інтересу, здатність студентів до самостійної діяльнос-

ті, створення престижу самостійного пошуку знань, рівень знань, умінь, навичок студентів тощо. Зовнішніми умовами, на нашу думку, є: надання студентам професійно орієнтованої інформації, раціонально вибраний зміст, форми, способи самостійної діяльності студентів, застосування проблемного навчання, кейс-методик, технології навчання у малих групах, новітніх інформаційних технологій, використання інтегрованого підходу, ресурсне забезпечення самостійної діяльності тощо.

Розглянемо деякі з названих умов самостійної навчально-пізнавальної діяльності студентів.

Позитивна мотивація студента до самостійної діяльності виникає внаслідок усвідомлення суперечності між знаннями, уміннями, навичками, якими вже володіє студент, та необхідністю набуття нових, більш глибоких і фундаментальних, що забезпечує його включення в процес активного учіння і збереження активності на всіх етапах навчальної діяльності.

З огляду на дослідження проблеми мотивів і мотивації в психології, можна стверджувати, що у розумінні цих категорій відсутня єдність. Проведений Е. Ільїним аналіз розуміння мотиву в психології дав йому змогу виокремити такі підходи до трактування цього поняття: мотив як властивість особистості, риси характеру; мотив як спонукання; мотив як намір; мотив як предмет задоволення потреби. Отже, дослідник робить висновок, що мотив слід розглядати як складне інтегральне психологічне утворення, котре включає в себе потребу, ідеальну мету, спонукання і намір [4].

Питанню формування мотивів учіння як стратегії й тактики в навчанні присвячено дослідження В. Паламарчук. Учена довела, що ефективність і характер розумової діяльності залежить від характеру мотивів, включених у цю діяльність. Репродуктивному рівню властиві прагматичні мотиви, ситуативний інтерес. На конструктивному і творчому рівнях вирішальними є різноманітні пізнавальні та соціальні мотиви, які є джерелом пізнавальної діяльності школяра. Мотиви самі зароджуються і формуються в діяльності [8, с. 46].

Формування позитивної мотивації до самостійної навчальної діяльності перетворює студента в суб'єкт навчання, сприяє розвитку його професійних інтересів. Запорукою успішного розвитку професійних інтересів студентів є їх активна творча навчальна діяльність. Активність є невід'ємною, необхідною умовою самостійності.

Це, у свою чергу, зумовлює здатність студента до самостійної навчальної діяльності, яка передбачає:

- 1) наявність особливим чином організованих предметних знань, які можуть бути використані як засіб здобуття нових знань;
- 2) володіння способами оперування знаннями як засобами здобуття нових знань;
- 3) бачення студентами, з одного боку, цілісності знань із дисципліни, з іншого – цілісності знань з усіх дисциплін, взаємозв'язків цих знань;
- 4) уміння ставити і вирішувати завдання;
- 5) наявність у студента стійких навичок виходу в рефлексивну позицію щодо здійсненої навчальної діяльності, виявлення в ній ускладнень, вироблення засобів і способів їх подолання;
- 6) наявність достатньо розвинутого механізму самовизначення.

Зовнішні умови зумовлені такими чинниками:

- наближення освітньої системи України до освітніх систем країн Болонського процесу;
- мобільне зростання потоків інформації, необхідної для плідної роботи і життя освіченої людини, декларує потребу в готовності самостійно її здобувати, аналізувати, узагальнювати як у кількісному, так і у якісному аспекті;
- швидкий розвиток технологій, який зумовлює необхідність надати студентам певний інструментарій для подальшої самоосвітньої діяльності після закінчення ВНЗ.

В умовах інформаційного суспільства одним із завдань вищої школи є підготовка молоді до сприйняття все більш зростаючих потоків інформації. На місці їх пасивного сприймання ставиться самостійний пошук нової інформації, вміння аналізувати і використовувати інформаційний потенціал для орієнтації у провідних концепціях і теоріях для формування на їхній основі власного мислення. У зв'язку із цим актуальним є використання у самостійній навчально-пізнавальній діяльності інформаційно-комунікативних технологій.

У широкому розумінні під “інформаційно-комунікативними технологіями” розуміють сукупність методів і програмно-технічних засобів, які об'єднано в технологічний ланцюжок, що забезпечує збір, обробку, збереження, розповсюдження й відображення інформації з метою зниження трудоемності процесів використання інформації, а також підвищення надійності й оперативності інформаційних процесів [1, с. 306].

Різноманітні аспекти впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у навчальний процес привертали увагу багатьох дослідників. Дидактико-педагогічні та методичні проблеми інформатизації навчального процесу вивчали В. Безпалько, В. Болтянський, Ю. Дорошенко, М. Жалдак, В. Монахов, Н. Морзе, В. Розумовський, О. Співаковський та ін. У працях В. Зінченка, Ю. Машбиця, Н. Тализіної та інших науковців досліджувалися психолого-педагогічні аспекти застосування інформаційних технологій у навчальному процесі.

У Державній програмі “Інформаційні та комунікаційні технології в освіті і науці” наголошено, що важливим завданням вітчизняної освіти, від успішності вирішення якого визначальною мірою залежатиме розвиток країни та її місце у світовій спільноті, є підготовка підростаючого покоління до життя і діяльності в умовах сучасного інформатизованого суспільства. Розв'язання поставленого завдання потребує комплексного підходу до організації самостійної навчально-пізнавальної діяльності студентів і зумовлює нагальну потребу: по-перше, у висококваліфікованих викладацьких кадрах, спроможних ефективно використовувати потужний потенціал сучасних інформаційно-комунікаційних технологій у різних сферах професійної діяльності майбутнього фахівця і здатних не тільки до використання, а й до активного створення інформаційного навчального середовища в освітньому закладі; по-друге, у ресурсному забезпеченні самостійної роботи студентів, яке передбачає наявність комп'ютерного, бібліотечного, аудиторного фондів, програмне забезпечення, методичні рекомендації тощо; по-третє, у наданні студентам, крім професійних знань і умінь, вміння й навички орієнтуватися у великому потоку інформації, спілкування, приймати рішення і нести відповідальність за їх наслідки. Крім того, ефективне використання студентами світового інформаційного потенціалу є визначальним чинником зближення вітчизняної та європейської вищої освіти.

Організація самостійної навчально-пізнавальної діяльності студентів залежить від використаного підходу до процесу навчання. Формування спеціального наукового підходу сприяє ефективному вивченню й розумінню принципів, закономірностей, функціонуванню та розвитку психолого-педагогічних явищ і процесів. Провідним у сучасній педагогічній теорії та практиці визнаний особистісний підхід.

О. Попова стверджує, що особистісний підхід доцільно розглядати як сукупність концептуальних уявлень, принципів, цільових установок, орієнтацій, методико-психодіагностичних і психолого-педагогічних засобів, які сприяють більш глибокому й повному баченню, розумінню особистості учня (вихованця) і на цій основі – її гармонійному розвитку [7, с. 229].

Як стверджує В. Лозова, основою особистісного підходу є опора на природний процес саморозвитку здібностей, самовизначення, самореалізацію, самоствердження, створення для цього відповідних умов [5, с. 11]. Формуючи у студентів уміння самостійної навчальної діяльності, викладач розвиває їхню позитивну мотивацію, інтелектуальні здібності, закладає основи для самоосвіти, самовдосконалення, саморозвитку. В. Маралов стверджує, що саморозвиток – це фундаментальна здатність людини стати та бути справжнім суб'єктом свого життя, перебуваючи власну життєдіяльність на предмет практичного перетворення [6, с. 97].

Особистісний підхід тісно пов'язаний із діяльнісним спрямуванням самостійної роботи. Діяльнісний підхід виражається у прагненні використати положення теорії діяльності в методиці й інтерпретації змісту навчально-пізнавальної діяльності майбутніх фахівців. Сутність діяльнісного підходу полягає в тому, що досліджується реальний процес взаємодії людини з навколишнім світом, який забезпечує розв'язання певних життєво важливих завдань. Людина в цьому випадку виступає як активне начало, як суб'єкт взаємодії, який виконує певну послідовність різноманітних дій, у тому числі психічних. Усі функціональні можливості психіки включені й підпорядковані розв'язанню завдань виконуваної діяльності. Отже, діяльнісний підхід вимагає визнання єдності психіки й діяльності, єдності структур внутрішньої й зовнішньої діяльності, діяльнісного опосередкування міжособистісних відносин (В. Безпалько, О. Попова, М. Скаткін, Г. Щедровицький, М. Ярмаченко та ін.).

На думку В. Лозової, діяльнісний і особистісний підхід перебувають у діалектичній єдності, оскільки особистість виступає суб'єктом діяльності, яка, у свою чергу, поряд з іншими чинниками, визначає особистісний розвиток людини [5, с. 11].

На сучасному етапі розвитку суспільства для студентів ВНЗ важливим є не лише здобуття відповідної кваліфікації, оволодіти певною професією, а й у навчальному і виховному процесі набути важливих компетенцій шляхом застосування знань [3, с. 6]. Отже, компетентнісний підхід базується на компетентностях й означає практичне здійснення зв'язку сфери освіти зі сферою праці [7, с. 189]. На думку Ю. Бойчук, компетентнісний підхід передбачає зміщення акценту з нагромадження нормативно-визначених знань, умінь і навичок до розвитку в студентів здатності практично діяти, застосовувати навички й досвід успішних дій у ситуаціях професійної діяльності та соціальної практики. Перспективність зазначеного підходу полягає в тому, що він забезпечує високу готовність майбутніх фахівців до успішної діяльності в різних сферах суспільства [7, с. 192].

Застосування компетентнісного підходу при організації та здійсненні самостійної навчальної діяльності є надзвичайно важливим, оскільки він “передбачає

аксіологічну, мотиваційну, рефлексивну, когнітивну, операційно-технологічну та інші складові результатів навчання, що відбивають прирощення не лише знань, умінь, навичок, а й досвіду емоційно-ціннісного ставлення” [2, с. 13].

У методах і засобах самостійної роботи, що побудовані на основі особистісно орієнтованого, діяльнісного і компетентнісного підходу, основною є організація взаємодії викладача і студента на основі суб’єкт-суб’єктних відносин, моделювання майбутньої професійної діяльності, орієнтація на професійний саморозвиток, здійснення самооцінки рівня особистої підготовленості студента, індивідуальний темп і стиль роботи.

Висновки. Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що ефективна організація самостійної навчально-пізнавальної діяльності студентів зумовлює високу якість освітнього процесу та формування таких особистісних і професійних рис майбутнього фахівця, які сприяють розвитку його самостійності, успішній адаптації в нових соціально-економічних умовах.

Одним із перспективних досліджень у цьому напрямі є розробка та вдосконалення методів і засобів навчання, що забезпечать набуття студентом ВНЗ умінь та навичок цілеспрямованої, зосередженої, інтенсивної самоосвітньої роботи.

Список використаної літератури

1. Англо-український тлумачний словник з обчислювальної техніки, Інтернету і програмування / [ред. Е.М. Проїдаков, Л.А. Теплицький]. – 2-ге вид. – К. : Софт Прес, 2006. – 824 с.
2. Бородулина М.К. Роль и место самостоятельной работы в системе обучения иностранному языку в языковом вузе / М.К. Бородулина // Методика преподавания иностранных языков в вузе. – М., 1973. – Вып. 86. – С. 5–17.
3. Виступ міністра освіти і науки України, президента АПН України, академіка НАН України В. Кременя на ювілейній сесії АПН. Філософія освіти ХХІ століття // Освіта України. – 28.12.2002. – № 102–103. – С. 6–7.
4. Ильин Е.П. Сущность и структура мотива / Е.П. Ильин // Психологический журнал. – 1995. – Т. 16. – № 2. – С. 27–41.
5. Лозова В.І. Стратегічні питання сучасної дидактики / В.І. Лозова // Шлях освіти. – 2005. – С. 11–16.
6. Маралов В.Г. Основы самопознания и саморазвития : учеб. пособ. для студ. сред. пед. учеб. завед. / В.Г. Маралов. – М. : Академия, 2002. – 256 с.
7. Наукові підходи до педагогічних досліджень : колективна монографія / за заг. ред. д. пед. наук, професора, чл.-кор. НАПН України В.І. Лозової. – Харків : Апостроф, 2012. – 384 с.
8. Паламарчук В.Ф. Школа учит мыслить / В.Ф. Паламарчук. – 2-е изд. – М. : Просвещение, 1987. – 208 с.

Стаття надійшла до редакції 11.01.2013.

Танько Е.В. Организация самостоятельной учебно-познавательной деятельности студентов как основа подготовки будущих специалистов

Статья посвящена проблеме организации самостоятельной учебно-познавательной деятельности студентов. Определена сущность и особенности самостоятельной учебно-познавательной деятельности студентов. Обосновано внутренние и внешние условия эффективной организации самостоятельной работы как важнейшей составляющей подготовки будущих специалистов в вузах.

Ключевые слова: самостоятельная учебно-познавательная деятельность; организация самостоятельной работы; подготовка специалистов в вузах; личностный, деятельностный, компетентностный подходы к организации самостоятельной работы; информационно-коммуникативные технологии.

Tanko Y. Organization of independent educational and informative activity of students as a basis for preparation of future specialists

The article is devoted to a problem of the organization of independent educational and informative activity of students. The main points and features of independent educational and informative activity of students are allocated in it. The internal and external conditions of effective organization of independent work as an important component for preparation of future specialists in institutes of higher education are proved.

Key words: *independent educational and informative activity; organization of independent work; preparation of specialists in institutes of higher education; personal, activity, competence approaches to the organization of independent work; informative and communicative technologies.*